

SALAMON KONRÁD

A népi gondolat időszerűsége

A népi gondolat időszerűsége a harmadik út időszerűsége. Nem véletlen, hogy a különböző bal-, illetve jobboldali féligazságokat általános érvényűvé erőltetni akaró XX. században újra és újra felvetődött a harmadik út gondolata.

A bal-, illetve jobboldali pártok között a centрупártok akár harmadikutas pártoknak is tekinthetők, amennyiben egyaránt képviselik a korábban csak a bal-, illetve csak a jobboldalt jellemző értékeket. Azaz a baloldaltól az emberi és polgári szabadságjogok maradéktalan érvényesülésének és a szociális igazságosságnak a követelményét, a jobboldaltól pedig a nemzeti eszmények és hagyományok iránti tiszteletnek és a szerves fejlődésnek a gondolatát. Magyarországon e két értékrendszer szintézisét a két világháború között a népi mozgalom teremtette meg.

A XX. századi magyar társadalom kialakulásának történelmi előzménye, hogy az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverése, majd a kiegyezés után féldalás társadalmi átalakulás kezdődött el az országban. Ennek következtében az ipar és a kereskedelem, tehát a *városi Magyarország* fejlődése szabad utat kapott, és látványos eredményeket ért el. Ezzel szemben az ország lakosságának több mint felét kitevő mezőgazdasági népesség – a *vidéki Magyarország* – zsákutcába jutott, mert a jobbágyosság felszabadult ugyan, de a későbbiekben a nagybirtokrendszer érinthetlensége miatt lehetetlenné vált a földhöz jutása, azaz a polgárosodása.

Az 1918–19-et követő ellenforradalom visszaállította az őszirózsás forradalom előtti állapotokat. Ennek során semmissé nyilvánította a polgári kormányzat 1919 februárjára megalkotott földreformtörvényét is, amely az 500 holdon felül kisajátított birtokokból akart – átlagban 13 holdas – családi parasztgazdaságokat kialakítani. Felszámolta továbbá a kisgazdapárt 1920-as sikeres politikai fellépésének következményeit, sőt lényegében magát a pártot is. Így a vidéki Magyarország az 1920-as évek elején ismét politikai képviselet nélkül maradt.

A hatalomra jutott jobboldalhoz hasonlóan a baloldal, azaz a polgári és szociáldemokrata pártok is ott

folytatták, ahol 1919-ben abbahagyták. Küzdöttek ugyan a demokratikus jogokért és a szociális igazságosságért, de többségükben képtelenek voltak megérteni a földreform és a nemzeti kérdés fontosságát.

A falukutatás lényege, hogy az ország megismerje a magyar társadalom – jelentős részében nagyon rossz körülmények között élő – több mint ötven százalékának az életét, és tudomásul vegye, hogy szükséges a vidéki Magyarország jövőjére vonatkozó elképzelések megfogalmazása is. Mert nem lehet demokráciát csinálni az ország több mint felét kitevő parasztság érdemi és cselekvő politikai részvétele nélkül.

A népi mozgalom legjelentősebb képviselői általában balról, azaz a változást akarók oldaláról indultak, mint Illyés Gyula és Németh László, hogy az 1930-as évek elejére annál keserűbben kelljen csalódnium. Illyés szavival: a „szocializmus egyre jobban szűkült és elzárkózott, egyre jobban csak munkáskérdés akart lenni... A szocializmus elfeledte, hogy nemcsak a társadalmi, de a szellemi szabadságharcoknak is örököse és így elfeledték ezt a tömegek is.” Továbbá a szocializmus csak anyagi tudatra nevelt, de „megfeledkezett a szellemről, amely az anyagi és pillanatnyi jogok tudata mellett a tömegeket történelmi tudatra nevelhette volna...”¹

Németh László pedig így foglalta össze a marxizmusnak a szocializmus elleni bűneit: „szellemi nyűgévé lett a mozgalomnak; elriasztja tőle a kor vezérszemléit, s elzárja a kor vezérszemléitől a mozgalomba kerülteket; bukott polgárokat ültet a munkásság nyakára, akik műveltség-csömörükben szembeállítják az emberi lehetőségekre kíváncsi feltörekvő munkást a hagyománnyal, melyet polgárinak bélyegeznek; lesüllyeszti a munkásvezetők színvonalát, s mint Oroszországban láttuk, a korlátoltság kiválasztását indítja meg köztük; a betű képmutatására tanítja a 'felszabadult' embert, tétel-facsaró teológusokat és dogmákkal öltöztetett csörtetőket táplál, az érzés és gondolkodás hűségét megbünteti.”²

Mivel a marxista szocializmus alapkérdésnek tekintette a magántulajdonhoz való viszonyt, Németh erre is válaszolt: „A probléma súlypontja... egyáltalán nem ott van, hogy szentség-e a magántulajdon vagy sem. A lényeges kérdés: állami alkalmazott legyen-e a termelő, ahogy a szocialisták gondolják, vagy egy országos termelési terv keretei közt viszonylag független vállalkozó. (...) El lehet képzelni a tervgazdaságot is, mint a vállalkozások hűbériségét, ahol a magántulajdon helyébe a munkabizomány lép: a 'birtokos' felelős a közösségnek, a közös terv szolgáltatásokat szab ki rá, de megőrzi a nagy kollektív kereten belül egyéni függetlenségét; kifelé a rendszer része, de benn a maga udvarán a maga ura.”³ Ezt annál is fontosabbnak tartot-

1 Illyés Gyula: Szocializmus szocialisták nélkül. A Toll. 1933. 5. (szept.) sz.

2 Németh László: Marxizmus és szocializmus (Válasz nyílt levélre). In: N. L. A minőség forradalma. Bp. 1992. I. 567.

3 Németh László: Új politika. Id. h. 549.

ta, mert a „marxizmus a múltból kiszakadt béresek szocializmusa”, ezzel szemben a minőségszocializmusnak is nevezett harmadik út „a hagyománnyal kapcsolatban tartó vállalkozóké.”⁴ Ennek kapcsán – a nem éppen vonzó szovjet példára tekintve – külön is hangsúlyozta, hogy „Európa háromezer éves génusza a vállalkozó kedv se essék áldozatul a keleti kultúrák végzetének: a bürokráciának.”⁵ S mivel a marxisták állandóan azt hangoztatták, hogy a „vagyonközösség és a magángazdaság közt harmadik út nincs”, velük szemben állította a szövetkezeti szocializmus gondolatát megfogalmazó Németh László: van „egy harmadik út s van egy szocializmus, amely nem marxizmus.”⁶

Ennek a „szövetkezeti szocializmusként” is emlegetett gazdasági elképzelésnek, azaz az egyes termelő egységek önállóságának felelt meg a népiek demokrácia felfogása, a napjainkban is legkorszerűbbnek tartott önkormányzati demokrácia.

A harmadik út a reform-konzervatív válni képtelen magyar jobboldal, illetve a nemzeti eszményekkel szemben állandóan gyanakvó és a XIX. században megfogalmazott tanaihoz jelentős részben dogmatikusan ragaszkodó baloldal között húzódott. A népiek e két féloldalas irányzat értékeit szintetizálva, egy nemzetelvű korszerűsítési program alapjait fogalmazták meg, amely másképp fogalmazva egy határozott változást óhajtó, konzervatív modernizációs irányzatnak is tekinthető.

Az elmondottak következtében nemcsak a hatalmon lévő jobboldal, de az ellenzéki baloldal is keményen támadta a népieket, s ez utóbbi – szerencsétlen elnevezéssel – népi-urbánus vitaként vált ismertté. Ugyanis ha e két irányzatot annak nevezték volna, ami, azaz a népieket nemzeti demokratáknak, az urbánusokat pedig radikális demokratáknak, akkor rögtön érthetővé válik, hogy miben különböztek egymástól, s miért vitatkoztak. A radikális demokrata urbánusok ugyanis eleve Nyugat-ellenességet láttak a nemzeti demokrata népieknek a liberális kapitalizmussal kapcsolatos fenntartásaiban, nemzeti elkötelezettségüket pedig nacionalizmusnak, sőt szélsőjobbaldaliságnak bélyegezték.

A harmadik út magában foglalta a liberális kapitalizmus és a despotikus szocializmus együttes elvetésének gondolatát is, amit elsősorban Bibó István fejtett ki az

1956-os forradalom leverése után: „ez a kapitalizmusra és kommunizmusra felszabdalt világ valójában rémképek ellen és álproblémákkal küzd. E rémképek középpontja ortodox kapitalistáknak és ortodox kommunistáknak az a közös előítélete, hogy a szocializmus, azaz a kizsákmányolás mentes társadalom eredményesen nem valósítható meg másképpen, mint a szabadság nyugati technikáinak a hosszú időre való elvetésével. Ezzel szemben harmadikutas – valójában egyetlen lehetséges utas – mindenki, aki azt vallja, hogy a kizsákmányolás felszámolására irányuló szocialista célkitűzés maga sem más, mint a többi emberi szabadság felé haladó egyetemes fejlődés egyik állomása, s a kizsákmányolás elleni harc nem jelentheti, sőt nem is tűrheti a politikai és közéleti szabadság már kidolgozott formáinak az elvetését.”⁷

Bibó külön is szólt a magántulajdon kérdéséről: „A botránkozás középpontja nem maga a szabad vállalkozás, mely az emberi szabadságnak igen lényeges vívmánya, hanem az, hogy a kapitalizmus a maga intézményeivel nemcsak hogy konzerválja a társadalmi birtokállományt, hanem új lehetőségeket nyit a nagyvagyon képződés amaz ősi formái számára, melyek messze a kapitalizmus, a szabad vállalkozás és a jogállam létrejövetele előtt, évezredek óta ismeretesek: a jogi formákba burkolt erőszak, az államhatalommal való visszaélés, közvagyon vagy közösségi vagyon kisajátítása, államhatalmi koncessziók, korrupció és politikai intrika.”

Bibó – a szociális piacgazdaság, azaz az átmenetileg megvalósuló harmadik út sikerei alapján – akkor még abban reménykedhetett, hogy „Nyugaton lassan, de biztosan a szegények gazdagabbak, a gazdagok szegényebbek lesznek”.⁸

Ma már nyilvánvaló, hogy az 1970-es évektől épp ellenkező folyamatok indultak el, s a társadalmak kettészakadása, a társadalmi feszültségek növekedése még idősebbé tette a harmadik út gondolatát és a harmadikutas politikát, ami *Anthony Giddens* brit politológus megfogalmazásában nem más, mint hogy „egyszerre próbál túllépni a régi típusú szociáldemokrácián és a neoliberalizmuson.”⁹ Ha a népi mozgalomban megfogalmazódott elképzelésekre gondolunk, a kijelentéssel egyetérthetünk.

A harmadik út tehát több mint a magyar helyzet megoldására tett javaslat. Mert a tőkés gazdasági rendszer – ismét Bibót idézve – minden rugalmassága és teljesítőképesége ellenére „sokszorosán megfogyzott formájában sem képes az erkölcsi elégtelenségnek azt az érzését megszüntetni, melyet az emberek nagy százalékában újra meg újra kivált.”¹⁰

S a közelmúlt története kapcsán vessünk egy pillantást II. János Pál pápa 1991-ben kiadott *Centesimus Annus* kezdetű enciklikájába, ahol a következő szavak

4 Németh László: Töredékek a reformból. Id. h. 666.

5 Németh László: Az értelmiség önérzete. Id. h. II. 1175.

6 Németh László: Töredékek a reformból. Id. h.

7 Bibó István: Emlékirat. In: Válogatott tanulmányok. Bp. 1990. IV. 222–223.

8 Uo. 231.

9 Anthony Giddens: A Harmadik út. Bp. 1999. 37.

10 Uo. 231.

olvashatók: „Fennáll a veszélye annak, hogy olyan radikális kapitalista ideológia terjed el, amely... vakon bízik abban, hogy a piac erőinek szabad fejlődése mindent meg fog oldani.”¹¹ A kapitalista és kommunista rendszerrel szemben tehát csak a „szabad munka, a vállalkozás és az együttműködés társadalma” jelent alternatívát. Ez nem áll szemben a piaccal, de igényli, hogy az állam megfelelőképpen szabályozza az egész társadalom alapvető szükségleteinek kielégítését.”¹²

Az eddig elmondottakból kiderülhetett, hogy mint történész nemcsak kutattam a harmadik út kérdéskörét, de magam is ezt a nézetet vallom, annak ellenére, hogy ez az eszme a kommunizmus 1989-es bukása idején sem tudott politikai erővé válni. Ennek ellenére meggyőződésem, hogy az euroamerikai civilizáció

nagy baját a legfájdalommentesebben a harmadik út eszméje alapján sikerülhet meggyógyítani. Mert a diktatúrákból demokráciákká alakult kelet-közép-európai országokban is megjelenő hatalmas vagyoni különbségek, a jórészt gyanús körülmények között, látványosan dúsgazdaggá válók kis körének önzése és a nagyon sokak nélkülözése miatti felháborodás, valamint a nemzetközivé vált, globalizálódott, egész országokat, sőt világrészeket kezében tartó és ellenőrizhetetlen multinacionális tőkével szembeni világméretű ellenszenv fokozódása szerencsés esetben egy – a lényegét tekintve – harmadikutas megoldást kényszeríthet ki.

11 Az egyház társadalmi tanítása. Bp. é. n. 568.

12 Uo. 561.

KELEBI KISS ISTVÁN

Ostyavers

*idegen a mese arca
az anyahang már kő alatt
rozsdás avarral takarva
ami csodákból megmaradt*

*vonalkód-kerítés mögül
leskelődsz várod önmagad
csak postás jön biciklin ül
portósan hozza sorsodat*

*a tűzben hintaló nyerít
rád fagynak emlékek szavak
nyelveden csöpp ostyaversek
vigyázzák tisztaságodat*

Tőmondatnyi táj

*A tócsa nikkelét e délután
(nagy alkimista) rézzé gyúrja át,
hever az udvar, tőmondatnyi táj,
akár a pont, kút zárja le, tovább*

*nem bővíthető, de órákon át
olvastam mégis, mert egymás után,
percenként változtatva nyelvtanát,
mást és mást jelentett, pedig a nyár;*

*(maga a regény) mit sem változott.
Hallom, tojásörömtől kotkodál
a tyúk, piciny gyíkpenge cikkan el,*

*egy apró bogáron kigyúl a jel,
tán félek is, hisz még gyerek vagyok.
Anyá izgatott, holnap jön Apám.*